

Erciyes Üniversitesi Yayınları No: 183

Klâsik Türk Edebiyatı Topluluğu

III. KLÂSİK TÜRK EDEBİYATI SEMPOZYUMU

(Prof. Dr. Cem DİLÇİN Adına)

13 Şubat 2009 KAYSERİ

- BİLDİRİLER -

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Öğr. Gör. Dr. Abdülkadir DAĞLAR

Okt. Dr. Ahmet TANYILDIZ

KAYSERİ 2011

MESNEVÎ-Yİ ŞERİF'İN İLK TÜRKÇE ŞERHLERİNDEN SEYYİD EBU'S-SU'ÛD EL-KAYSERÎ'NİN ŞERH-İ MESNEVÎ'Sİ

Turgut KOÇOĞLU*

Kaynaklarda hakkında pek bilgi bulunmayan Ebu's-Su'ûd El-Kayserî, “İbrahim Tennûrî'nin torunlarından olup Sultan III. Murad devrinde yaşamıştır. Kayserilidir”¹ Bilinen iki eseri vardır:

1. Şerhu'l-Mesnevî Fi'l-Mev'iza
2. Miftâhü'l-Adâle fî Fazâilî'l-Guzât ve'l-Mücâhidîn²

Bildiğimiz kadarıyla Mesnevî-yi Şerîf'in I. cildinin ilk Türkçe şerhini 1436'da Muînî yapmıştır. Muînî'den yaklaşık 40 yıl sonra 985/1577'de Ebu's-Su'ûd El-Kayserî, Mesnevî'nin sadece I. cildini Türkçe şerh eden ikinci şârihtir.

Türk edebiyatında geleneksel şerh metodunun yeni yeni şekillenip çizgilerini belirlemeye başladığı 16. yüzyılda Ebu's-Su'ûd El-Kayserî'nin söz konusu eseri, Şem'î Şem'ullah, Ankaravî, Bursevî gibi şârihlerin şerhiyle mukayese edildiğinde, onun şerhinin kısa açıklamalı mufasssal bir tercüme ya da muhtasar bir şerh özelliği taşıdığı söylenebilir. Zira Ebu's-Su'ûd El-Kayserî'den yaklaşık 10 yıl sonra Mesnevî'nin altı cildini şerh eden Şem'î Şem'ullah'ın Şerh-i Mesnevî'si için Esrar Dede “tercüme tarzında şerh”³ ifadesini kullanır ki Şem'î Efendi'nin yorum ve izahları, Ebu's-Su'ûd El-Kayserî'nin açıklamalarına göre oldukça geniştir. Zaten Ebu's-Su'ûd El-Kayserî, şerhinde sarf ettiği birkaç cümleyle, eserinin tam bir şerh olmadığını şöyle ifade eder:

* Arş. Gör. Dr., Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi YOZGAT. kocogluturgut@gmail.com

¹ Ali Rıza Karabulut, Dîvânçe-i Raşit Efendi ve Kayseri Müellifleri, Mektebe Yayınları, Ankara 2008, s. 105.

² Bkz: Karabulut, s. 105-106.

³ Esrar Dede, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye (Haz. İlhan GENÇ), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları Ankara 2000, s.261.

“Cümle ebyât-ı şerîfesin birer birer şerh olınsa bir kitâb olmak kâbildür”⁴

“Hâzret-i Mevlânâ kâddese sırrahû bu hikâye zımnında ol kadar nefâyis buyurur ki her beyt-i şerîfî şerh olınsa bir muṭavvel kitâb olur”⁵

Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Ebu's-Su'ûd El-Kayserî, her beyti tek tek şerh etmemiş ve şerh ettiği beyitlerin üzerinde de çok derin ve teferruatlı açıklamalar ve geniş yorumlar yapmamıştır.

Ebu's-Su'ûd El-Kayserî, geleneksel şerh yöntemindeki gibi önce metni tercüme etmiş, yeri geldikçe kısa açıklamalarda bulunmuş, yorumlarını desteklemek için çeşitli şiirler alıntı yapmış, ayet ve hadislerden yararlanıp, muhtelif kıssalar nakletmiştir. Buna rağmen Ebu's-Su'ûd El-Kayserî'nin şerhinde bulunmadığını düşündüğümüz noktalar, geleneksel şerh yönteminin vazgeçilmezi olan kelime ve lügat izahlarıyla gramer bilgileri ve geniş yorumlardır.

Ebu's-Su'ûd El-Kayserî'nin şerhinin, yaklaşık 50-60 varaklık kısmında yaptığımız incelemeyle, onun nasıl bir şerh yöntemi uyguladığını şöyle izah edebiliriz:

1. Metin ve Tercüme:

Ebu's-Su'ûd El-Kayserî şerhine besmele, hamdele ve salvele ile başladıktan sonra Mesnevî'nin Arapça dibacesini yazar ama şerh etmez. Şerh mesnevî'nin ilk mısrayla başlar. Ebu's-Su'ûd El-Kayserî, Mesnevî'nin metnini **mısra mısra** alır ve tercüme eder:

“Çünkü gül reft ü gülistân dergüzeşt

çünkü gül gitdi ve gülistân geçti

Neş'nevî z'ân pes zibülbül sergüzeşt

andan sonra bülbülden kimesne kışşa işitmez ya'nî feryâd eylemez”⁶

⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463, vr. 14a.

⁵ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463, vr. 19b.

⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463, vr. 6a.

“Cümle ma‘şûkest ü ‘âşîkest perdeî

cümle ma‘şûkdur ‘âşîk perdedür

Zinde ma‘şûkest ü ‘âşîk mürdeî

zinde ma‘şûkdur ‘âşîk mürdedür”⁷

Ebu's-Su'ûd El-Kayserî Mesnevî'deki hikâyelerin başlıklarını tercüme etmeden doğrudan beyitlerin tercümesine geçmiştir:

“Hikâyet-i âşîk şüden-i pâdşâh berkenîzekî

Biş'nevîd ey dōstân îñ dâstân

İşitüñ ey dōstlar bu hikâyeti Hâzret-i Mevlânâ kıddese sırrahû...’⁸

“Mülâkât-ı Pâdşâh bâân velî ki derh’ âbeş nümüne bûdend

Dest bûg’şâd u kenâr âneş girift

karşılایup ellerin açup ol ‘azîzi ta‘zîmler ile kōçdı”⁹

Görüldüğü gibi şârih, hikâye başlıklarını tercüme etmeden doğrudan hikâyenin tercümesine geçmiştir.

2. Kısa Açıklamalar:

Ebu's-Su'ûd El-Kayserî, mısraları tercüme ettikten sonra bazen çok kısa açıklamalar yapar.

“Hoş-zebân bûg’şâd dermedh ü şenâ

hoş-zebân açdı medh ü şenâyâ **ya‘nî** ifrât üzerine tazarru‘ u niyâz lâzımdur du‘âda”¹⁰

“Gerd delîlet bâyed ezvey rû metâb

eger delîl gerek ise âftâbdan yüz çevirme **ya‘nî** nûr-ı şer‘-i metîn ve ziyâ-yı sünnet-i seyyidü’l-Mürselîn ol ‘aşk yolunuñ çerâğı ve delîlidür ve

⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463, vr. 6a.

⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463, vr. 6a.

⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463, vr. 11b

¹⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463

ehlullâh dâ'imâ eline ol çerâğ-ı 'azîmleri alup halka delil olurlar anlardan yüz çevirme dimekdür"¹¹

Ebu's-Su'ûd El-Kayserî, bazı mısralarda da tercüme ve açıklamayı mezc eder.

“Pertev-i dâniş zede berhâk u tîn

Sen ol pādşāh-ı a'zamsın ki hâk u tîne nûr-ı 'aql ihsân idüp şeref-i 'aql ile müşerref eylemişindür buña kim kâdir olur ve nice ta'akkûl olunur bu kudretûn keyfiyeti ve hikmeti"¹²

“Tâ şüde dānā peziñde-zemîn

ol hâk ü tîne ya'nî 'anâşîrdan halk eyledüğüñ insân-ı za'îfî şeref-i 'aql ile müşerref eyledüñ *tâ ki rûy-ı zemînde 'âkıl olup* bedâyi'-i şun'uhnı göreler ve 'ibâdetüñe meşgûl olalar"¹³

Görüldüğü üzere şârih önce tercüme edip sonra açıklama yapmamıştır. Tercümeyle izahı birbiri içinde vermiştir.

3. Müellifin Murad Ettiği Mananın Vurgulanması:

Ebu's-Su'ûd El-Kayserî, geniş ve derin yorumlara, izahlara girmemiş ama bazı beyitlerin sonlarında, Mevlânâ'nın o beyit ya da beyitlerde anlatmak istediği öz manayı “*Remz ile beyan eyler ki, işaret buyurur ki, muradı budur ki*” gibi ifadeler kullanarak açıklamıştır.

“*murād-ı şerîfî Hâzret-i Mevlânâ'nun budur ki* gice ile gündüz yigirmi dört sa'âtdür cümle 'ibâda sermâye virilmişdür ki zâyî' eylemeye bunda zâd-ı âhiret tahşîl eyleye"¹⁴

“*işâret buyururlar ki* ehl-i hâl olan hâlin keşf eyleyüp kendüyi halka i'lämdan hâzer idüp pinhân eylemek lâzımdur"¹⁵

¹¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463

¹² Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463

¹³ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463

¹⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463

¹⁵ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463

“hikāye yüzinden Hâzret-i Mevlânâ kıddese sırrahû sa‘âdet-i ebediyye isteyenler ehlu’llâh meclisinden ve şöhetinden hâlî olmasun **dimek ister**”¹⁶

4. Yorumların Çeşitli Şiirlerle Desteklenmesi: Şârih beyitlerdeki manaları daha anlaşılır kılmak için Türkçe, Farsça ve Arapça şiirler nakleder. Ancak bu şiirlerin kime ait olduğunu bildirmez. Şiirlerin büyük kısmı Türkçedir ve dili sadedir. Kalan şiirlerin çoğu Farsça ve bir kısmı da Arapçadır.

“Çün beHak bîdâr neb’ved cân-ı mâ

çünkü Hakk’a meşgûl olmaya rûhımız neylerler ol makûle rûhı

beyt

Neyleyüm şol cânı kim sen cânâ kurbân olmaya

*Neyleyüm şol ‘aklı kim ‘aşkda hayrân olmaya’*¹⁷

“Ayb-ı zâhirrâ bücüstendî ki gû

‘ayb-ı zâhirî seksen kerre ararlar tecessüs iderler kimdendür bu dirler

beyt

Nefs egerçi nâzikest ü hurde dān

Çünkü maşşūdest dünyā mürde dān”¹⁸

“Her kücā eşk-i revān rahmet şeved

Her kânde ki mevlâ yolına eşk revān olsa rahmet-i maḥz̄dur ne lez̄iz̄dür
Allahümme erzuḳnā

beyt

Sihrrü’l-‘uyûn ligayri feḳadike z̄āyi’

¹⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463.

¹⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463

¹⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463

Ve bükâ'ü ve hünne ligayri vecchike bâtl"¹⁹

5. Yorumların Âyet ve Hadislerle Desteklenmesi:

Geleneksel şerhte şârihler, metni izah etmek için yeri geldikçe âyet ve hadislere müracaat eder. Ebu's-Su'ûd El-Kayserî de bazı açıklamalarını âyet ve hadislerle destekler. Çoğu zaman da zikrettiği kelamın âyet mi hadis mi olduğunu "*ķālallāhu te'ālā ve kemā ķāle 'aleyhi's-selām*" gibi ifadelerle belirtir.

"Zinde ma'sūķest ü 'āşık mürdeî

zinde ma'sūķdur 'āşık mürdedür **ķemā ķālallāhu te'ālā**

'Küllî şey'in hālikün illā vecchēhū'

ya'nî hayāt-ı ebedî hayyu Lā-Yemūt'a münḥaşırdur"²⁰

"Tū benūreş derniger k'ān yek tūst

çünkü sen [anuñ] nūrı ile baķasın görürsün ki hādî birdür **ķemā ķālallāhu te'ālā**

'Lātehđī men aḥbebe ve lākinnallāhe yehđī men yeşā'"²¹

"Hedyehā mīdād her dervīşrā

hediyeler virdi her dervīşe ya'nî bir belā gelse şadaķa lāzımdur **ķemā ķāle şallallāhu 'aleyhi ve sellem**

'Eş-şadaķatü tereḍde'l-belā'u ve tezeyyede'l-ömr'"²²

"Nî zikūrān kişť āred nî dūrūd

ne a'mālar dünyāda ekin eker ve ne biķebilür idi **ķemā ķāle şallallāhu 'aleyhi ve sellem**

'Ed-dünyā mezra'atü'l-āḥiratü'"²³

¹⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463

²⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463

²¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463

²² Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463

²³ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463

6. Yorumların Kıssalarla Desteklenmesi:

Ebu's-Su'ûd El-Kayserî'nin Mesnevî şerhinde en çok dikkat çeken noktalardan biri, şârihin izah ve yorumlarını daha anlaşılır kılmak için çok fazla kıssa ve hikâye nakletmesidir. Bu Kıssalar genelde peygamberler, veliler, din ve tasavvuf büyükleri hakkındadır. Eserin nerdeyse her sayfasında en az bir kıssa nakledilmektedir. Şârih, kıssaları **hikâyet** başlığı altında nakleder:

“**hikâyet** tarîk-i nakşbendiyye ulularından h^vâcegândan birisine kıddese esrâruhüm bir ‘âlim kişi bir miqdâr münkirce imiş dimiş ki bu ‘âlemde ölmek ve tecelliyâta mazhar düşmek müyesser midür ol ‘azîz dimiş ki bir kaç gün şâyim olup meclisimüze mülazemet eyleñ cevâb vireyüm ol ‘âlim şâyim olup ol ‘azîzüñ meclis-i şerîflerine hâzır olmuş ekşer ol tarîkde olan evliyâ’ullâh ...”²⁴

“**hikâyet** Hâzret-i Bâyezîd-i Bestâmî kıddese sırrahû bir gün bir muharreb dervîşin bir hîdmete göndermiş ol kimesne ol hîdmeti edâ idüp gelmiş görmüş Hâzret-i Şeyhüñ öninde evvel bir kaçre şu yoğken bir göl vâkı’ olmuş ol dervîş şormuş bu şu yoğıdı şimdi kandan geldi Hâzret-i Şeyh kıddese sırrahû buyurmuş ki tã’ife-yi cinden bir kimesne geldi ‘aşk u tevhiidden ba’z-ı nesne istifsâr eyledi tahkîk ü beyân eyledim tãkat getüremeyüp eridi su oldı ol cinnî miskindür”²⁵

Sonuç olarak diyebiliriz ki Anadolu’da, Mesnevî-yi Şerîf’e Türkçe şerh yazan ilk şârihlerden Ebu's-Su'ûd El-Kayserî, geleneksel şerhte olduğu gibi önce Mesnevî metnini verip ardından tercümeyle geçmiştir. Tercümeden sonra bazen çok kısa açıklamalar yapmıştır. Bu açıklamalar sırasında yeri geldikçe Türkçe, Arapça Farsça muhtelif şiirler zikrederek şerhine hem bir renk katmış hem de yorumlarını desteklemiştir. Açıklamaları sırasında yeri geldikçe ayet ve hadislere müracaat etmiş ve Mesnevî’deki hakikatleri daha iyi izah etmek için din ve tasavvuf büyüklerinin başından geçen oldukça çok kıssa nakletmiştir. Bununla birlikte Ebu's-Su'ûd El-Kayserî, geleneksel şerhin temelini oluşturan kelime izahlarına hiç girmemiş, çok derin yorumlardan ve malumat yığını yapmaktan uzak durmuştur. O, daha ziyade

²⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463

²⁵ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1463

Mesnevî'nin anlatmak istediği öz manayı en kısa yoldan izah etmeye çalışmıştır. Zira çoğu zaman bu beyitte işaret eder ki, remz ile buyurur ki, Hazret-i Mevlana demek istemiştir ki gibi ifadeler kullanması ve sık sık kıssa nakletmesi bunun göstergesidir.

KAYNAKÇA

AVŞAR, Ziya (2007), “Rûhü'l-Mesnevî'de Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytinin Şerh Yöntemi”, *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, Kayseri 10-12 Nisan 2006, Bildiriler*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

CAN, Şefik (1997), *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

CEYHAN, Semih (2005), *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Uludağ Üniversitesi, Bursa.

DEMİREL, Şener (2007), “Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi TALİD*, S. 5/10, s. 469-504.

Esrâr Dede (2000), *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, (Haz.: İlhan Genç), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

GÜLEÇ, İsmail (2008), *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri*, İstanbul: Pan Yayıncılık.

KARABULUT, Ali Rıza (2008), *Dîvânçe-i Râşit Efendi ve Kayseri Müellifleri*, Ankara: Mektebe Yayınları.

KILIÇ, Atabey (2007), “Altıparmak Mehmed Efendi'nin Şerh-i Telhîs-i Miftâh'ında Şerh Metodu”, *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, Kayseri 10-12 Nisan 2006, Bildiriler*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

NİCHOLSON, Raynold A. (1925-40), *The Mathnawi of Jalau'ddin Rumi, edited from the oldest manuscripts available with critical notes translation and commentary*, Laiden: Brill.

OLGUN, Tahir (Tahirü'l Mevlevî) (1967), *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul: Ahmed Said Matbaası.